

Фитна

17:05 / 28 октябрь 1558

(ҳижрий 30–35, милодий 651–656 йиллар)

Ислом оламидаги катта фитнанинг учи халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга ғаразғўй кучлар томонидан суиқасд уюштирилиб, у кишининг ўлдирилишларидан бошланган эди. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг олиб бораётган музаффар сиёсатлари кўпчилик душманларнинг «жигарини еб бораётган» эди. Улар Исломнинг бутун ер юзи бўйлаб яшин тезлигида тарқалиб бораётганини мутлақо кўра олмас эдилар.

Худди ана шундай кучлар ҳазрати Умарнинг вафотларидан кейин Рум ва Форс томонларда қуролли хуружлар қилиб, Ислом жамияти қарамоғидан чиқиб, эски тузумларини қайта ўрнатмоқчи бўлишди. Аммо халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу уларнинг бу хуружларини ўз вақтида бартараф қилдилар.

Ҳарбий томондан кучи етмаган ғанимлар ички томондан турли фитналар чиқаришга ўтишди. Улар ўз мақсадлари йўлида турли омилларни ишга солишди.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврлари бошқа давр эди. У вақтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тарбияларини олган, турли синовларда чиниққан, иймон ва ихлосда тенги йўқ саҳобаи киромлар кўпчиликни ташкил қилар эдилар. Улар орқали жамият ичида ҳар қандай сиёсатни осонлик билан жорий қилиш мумкин эди. Жамият аъзолари

фитна нималигини билмас эдилар. Фитна у ёқда турсин, баъзи Қуръони Карим ва эътиқод бўйича шубҳали саволлар берган шахсларнинг ҳам адаблари бериб қўйиларди. Ана ўша умумий руҳ ва халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг ўша руҳдан келиб чиқиб юритаётган сиёсатлари баъзи бир бузғунчи табиатли шахсларнинг ҳам танобини тортиб турар эди.

Аммо вақт ўтиши билан шароитлар ўзгарди. Ҳазрати Умарнинг шиддатли сиёсатларини бардавом олиб бориш қийин эди. Буни ҳамма тушунарди. Шунинг учун саҳобаи киромлар янги халифа сайлаш вақтида бошқача сиёсат юргизадиган шахсни изладилар. Алий ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг номзодларидан кўра Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг номзодларини устун кўришларига ҳам ҳазрати Алийнинг шиддатлари сабаб бўлди. Саҳобалар «Умарнинг шиддатидан кейин Алийнинг шиддати қўшилса, тўғри келмайди» деган фикрга бордилар.

Бунинг устига, катта саҳобалар камайиб қолган эдилар. Арабларнинг ичида ҳам кейин мусулмон бўлган, Ҳижознинг ўзидан эмас, атрофидан бўлган қабилалар кўпайган эди. Энг асосийси, яшин тезлигида тарқалган фатҳлар давомида турли халқлар Исломни қабул қилган бўлиб, уларда ўзларининг аввалги динлари, эътиқодлари ва фикрлари таъсири ҳали кучли эди. Ўша халқлар ичида хўжакўрсинга мусулмон бўлганлари ҳам бор эди. Энг хатарлиси, фитнабоши Абдуллоҳ ибн Сабаъга ўхшаб Исломга ички томондан зарба бериш мақсадида ўзини мусулмон қилиб кўрсатаётганлар ҳам йўқ эмас эди.

Ана шулар аста-секин фитнага замин тайёрлай бошладилар. Уларнинг баъзи ишларини юқоридаги сатрларда ҳам бир оз ўргандик. Улар аввалига ишни баъзи волийлар устидан шикоят қилишдан бошлашди. Бу иш биринчи бўлиб Куфадан бошланди. Ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу тайин қилган волий Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу билан харож омили Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳулар ўртасида волийнинг Байтулмолдан олган қарзини вақтида тўлаши ҳақида низо чиқди.

Иккалаларига ўзига яраша тарафдор ва қаршилар тўпланди. Халифа волийни ишдан олиб, ўрнига Валид ибн Уқбани қўйдилар. У киши ўша пайтда Умар розияллоҳу анҳу томонларидан Ҳижознинг ғарбий томонига волий этиб қўйилган ерида ишлаб турган эди. Уни куфаликлар хурсанд бўлиб кутиб олдилар. Бу ишдан айниқса олдинги волийга қарши бўлган кишилар хурсанд бўлишди. Одатда, фитначилар янги раҳбарнинг қўйнига

киришга ҳаракат қилишади. Бу ерда ҳам шундай бўлди. Янги волий ҳамма билан яхши алоқада бўлишга ҳаракат қилди. Ҳамма ишлар яхши кетиб турганда, бир ҳодиса содир бўлди. Ана шу ҳодиса туфайли ишлар бошқачасига айланиб кетди.

Бир гуруҳ куфалик ёшлар бировнинг уйини тешиб кириб, уй эгасини ўлдиришди. Бу ишдан хабар топган бир қўшни одам миршабларни чақирди. Улар жиноятчиларни тутишди. Улар орасида Зухайр ибн Жундуб Аздий, Муварриъ ибн Абу Муварриъ Асадий ва Шубайл ибн Убай Аздийлар бор эди. Маҳкамада уларнинг жиноятлари собит бўлди ва шариат ҳукмига биноан қатл этилдилар. Уларнинг оталари ва қариндошлари бу иш учун волий Валиддан хафа бўлиб, унга қарши пайт пойлай бошлашди. Унинг кечқурун олиб бориладиган суҳбати бор эди. Бу суҳбатда турли одамлар, жумладан, Абу Зайд Тоий ҳам қатнашар эди. У асли насроний бўлиб, кейин Исломни қабул қилган ва ароқ ичиш одати бор эди. Бир куни ҳалиги ҳасадгўйларнинг олдига биров келиб: «Валиднинг Абу Зайд билан хамр тановул қилишидан хабарингиз борми?» деди. Улар айна шу гапни кутиб туришган эди. Бу гапни бирпасда ҳамма тарафга тарқатишди. Абдуллох ибн Масъуд розияллоху анҳунинг ҳузурларига бориб, бу гапни айтишган эди, у киши: «Биз ўзини беркитган одамнинг авратини очмаймиз», дедилар. Валид бу гапни эшитиб, хафа бўлди. «Сендек одам фитначи қавмга шундай жавоб берадими?! Мен нимани беркитибман?! Бу ғариб – нотаниш одам ҳақида айтиладиган гап», деди. Шу билан икковларининг ораларига ҳам совуқчилик тушди.

Фитначилар бу билан ҳам кифояланиб қолишмади. Дорул хилофага бориб, Валиднинг устидан шикоят қилишга қарор қилишди. Улар ичларидан икки кишининг гувоҳликка ўтишига келишиб олиб, ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳунинг ҳузурларига боришди. Фитначиларнинг сафида волий Валид томонидан ишдан бўшатиш аламзадалар ҳам бор эди. Одатда, фитначиларнинг доимо шунга ўхшаш кишиларни излаб топиб, ўз сафларига қўшиб олишлари синалган тажрибадир. Улар бориб, ўз мақсадларига эришдилар. Волий Валид ибн Уқба ибн Абу Муъайт чақирилиб, дарра урилди ва ишдан олинди. Бу иш фитначилар томонидан қилинган уйдирма эди.

Мазкур куфалик фитначиларга Молик ибн Ҳорис Аштар Нахаъий, Собит ибн Қайс Нахаъий, Кумайл ибн Зиёд Нахаъий, Зайд ибн Сувҳон Абдий, Жундуб ибн Зухайр Ғомидий, Жундуб ибн Каъб Аздий, Урва ибн Жаъд, Амр ибн Жаъд ва Амр ибн Ҳамиқ Хузоъийлар раҳбарлик қилишар эди.

Улар фитна қилиб юриб, Саъид ибн Ос розияллоҳу анҳунинг ҳам ишдан бўшатилишига эришдилар.

Аммо ҳамма балонинг боши Мисрда эди. Абдуллоҳ ибн Сабаъдек фитнабоши ҳамма ердан қувилса ҳам, бу ерда ҳурмат-эътибор топган эди. У Мисрга жойлашиб олиб, ўз режасини амалга оширишга замин тайёрлар эди. У кўпчилик орасида ўз таълимотларини тарқатиб борарди. У одамларга: «Ҳар пайғамбарнинг бир васийси бор. Муҳаммаднинг васийси Алийдир. Муҳаммад хотамул анбиё, Алий эса хотамул авсиёдир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг васиятига амал қилмай, у зотнинг васийсига ҳамла қилиб, умматнинг ишини ўз қўлига олган одамдан ҳам золиброқ кимса борми? Усмон ноҳақдан халифа бўлиб олган. Алий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг васийси. Унга ёрдам бериш керак. Бу ишни адо этиш учун қўзғалинг! Ҳар ким ишни ўз амирига айб қўйишдан бошласин. Сиртдан амри маъруф, наҳий мункар қилаётган бўлиб кўрининглар. Ўшанда одамлар сизларга мойил бўладилар. Уларни ўз ишимизга унданглар!» дер эди.

У ўз тарғиботчиларини ҳар тарафга юборди. Турли жойлардаги фитначилар билан мактублар орқали хабарлашувни яхшилаб йўлга қўйди. Улар Абдуллоҳ ибн Сабаъга ҳар тарафдан хат юбориб туришарди. Фитначилар бир-бирлари билан ўз амирларини айблаб хат ёзишарди. Олган мактубларини иложи борича кўпроқ одамларга ўқиб беришарди.

Фитначилар ўз мақсадларини амалга ошириш йўлида ҳар қандай пасткашликдан қайтишмас эди. Улар ҳар бир кишини ўз сафларига тортишга ҳаракат қилар, ҳар бир ҳолатдан ўз фойдалари учун бирор нарса чиқаришга уринишарди. Энди фитначилар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуни асосий мўлжал қилиб олишган, у кишини айблаш йўлида турли бўҳтонларни тўқишар, бу бўҳтонларни одамлар ўртасида тарқатишга жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилишарди. Софдил мусулмонлар уларнинг бундай бўҳтонларига қарши қўлларидан келган чораларни кўрар эдилар.

Бўҳтонлар осонлик билан рад қилинар, аммо фитначилар тиним билишмасди. Ҳазрати Усмонга нисбатан қилинган энг катта тухматлар икки қисмга бўлинади: бири – ҳукм тарафдан, иккинчиси – иқтисодий тарафдан.

Ҳукм тарафидан бўлган айблов «Атрофига қариндошларини йиғиб, кўпгина юқори мансабларга уларни қўйган» деган тухмат асосида бўлган.

Аслида эса Усмон розияллоҳу анҳу буни қариб қолганлари, ёрдамчиларга муҳтож бўлганлари учун қилган эдилар, чунки энг ишончли одамлар қариндошлар бўлади. Бегонадан кўра кўпроқ уларга суянилади. Уларнинг нималарга имконлари борлигини, қандай ишларга қодирлигини олдиндан билгани учун улар билан ишлаш осон бўлади.

Иқтисодий тарафдан бўлган эътирозларга келсак, маълумки, Усмон розияллоҳу анҳу жуда ҳам бой, қўли очиқ, бахиллик нималигини билмайдиган, Аллоҳ таолонинг йўлида молининг ҳаммасини нафақа қилиб, тарқатган одам бўлганлар. Байтулмолга эга бўлганларида ундаги молдан ўзлари олганлар, қариндошларига ва сўраганларга берганлар. Баъзи вақтда исроф бўлган, деган тухматлар ҳам бўлган.

У киши Ислом йўлида барча молларини нафақа қилган, мусулмонларнинг, халифаликнинг иши учун ўзларининг сон-саноксиз молларини сарфлаган эдилар. Демак, Байтулмолдан ҳожатлари учун ёки қийналмасдан яшаш учун керакли миқдорда олишга ҳақлари бор эди.

Фитначилар мана шу нуқталарни ушлаб олиб, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳуга қарши қўзғалон кўтаришди. Бу кўр-кўрона фитна кенг тарқалди. Ғазабини тия олмаган кўплаб одамлар Мадинаи мунавварага келиб, халифа билан жангу жадал қилишди. Куфалик, басралик, мисрлик фитначилар Мадинага бир вақтда кириб келишди. Уларнинг йўлини ҳазрати Алий розияллоҳу анҳу тўсиб чиқиб, қилаётган ишлари хатолигини тушунтирдилар, халифани мудофаа қилдилар. Шундан кейин қўзғалончилар орқага қайтиб кетишди.

«Ислом тарихи» биринчи жузи асосида тайёрланди

Ушбу мақола Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2023 йил 14 мартдаги 03-07/1733-рақамли хулосаси асосида тайёрланди.